

גליון ח'
פרשת וישלח תשפ"ג

באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש החסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

בחידושו של הגאון רבי שלמה קלוגר בדין תפילת תשלומין

מחלוקת הראשונים אם יש תשלומין כשאינו מתקן מה שהחסיר ✦ שכח לומר 'משיב הרוח' בשחרית יום ראשון של פסח ונוכר אחר שהשליח ציבור התפלל מוסף ✦ סברת רבי שלמה קלוגר שאם בזמן עיקר החיוב היתה אפשרות להתפלל כתפילת התשלומין לכולי עלמא משלים ✦ שכח 'טל ומטר' ויצא לחוץ לארץ בין ז' חשון ליום ששים לתקופה ✦ שכח לומר 'רצה' ונוכר לאחר שהבדיל ✦ שאל 'טל ומטר' במנחה של ו' חשון ונוכר בליל ז' חשון ✦ חילוק בין החסיר דבר להוסיף דבר וקלקל תפילתו ✦ דעת כמה פוסקים שגם במוסיף ומקלקל תלוי במחלוקת הראשונים ✦ התפלל של חול בשבת ושאל 'טל ומטר' בקיץ ✦ דעת רבי שלמה קלוגר שכשמוכר בפועל דבר שאינו ראוי נחשב לכולי עלמא שלא התפלל

נפסק בשלחן ערוך (או"ח סי' קח סעי' יא) שמתפלל נדבה. והארכנו בזה בכמה נידונים ואופנים.

שכח לומר 'משיב הרוח' בשחרית יום א' דפסח ונוכר אחר שהש"ץ התפלל מוסף

וכעת מצאתי בזה דבר חדש, שרבי שלמה קלוגר דן בספר החיים (סי' קח סעי' יא) במי ששכח לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בשחרית או

במנחה של ראש חודש, האם יש לו להתפלל בערבית של מוצאי ראש חודש תפלת תשלומין. דעת ר"י (בתוספות ברכות כו: ד"ה טעה) שאינו מתפלל ערבית שתיים, כיון שבין כך לא יזכיר 'עלה ויבא', ודעת חכמי פרובינצה (בתלמיד רבינו יונה שם יח. מדפי הרי"ף) שמתפלל ערבית שתיים, שמאחר שלא התפלל מנחה כדינה, הרי זה כאילו לא התפלל כלל. ולהלכה

מחלוקת הראשונים אם יש תשלומין כשאינו מתקן מה שהחסיר

הזכרנו כבר פעמים רבות (ראה מה שהארכנו בזה בגליון ד; גליון ו; ובבאר יעקב ח"א, חיי שרה; ח"ב, שבת; שמיני עצרת), שנחלקו הראשונים אם יש להתפלל תפילת תשלומין באופן שאינו מתקן בתפילתו את מה שחסר. כגון ששכח להזכיר 'עלה ויבא'

<<<

פניני חנוכה

ביאור כוונת הזרע אמת שגם כשמדליקין עליו בביתו ישתתף עם בעל הבית

להשתתף עמו על כל פנים בברכת הראיה, שנחשב קצת כמדליק. ומכל מקום ברכת להדליק אינו יוצא ממנו, שהרי מדליקים עליו בביתו.

באופן אחר יש לומר את כוונת הזרע אמת, שמטרת ההשתתפות בפרוטה הוא כדי לצאת דין מהדרין, שאף שיכול לצאת מאשתו המדלקת עליו בביתו, מכל מקום עדיין לא קיים בכך הידור של נר לכל אחד ואחד, ולזה מועילה ההשתתפות בפרוטה עם הבעל הבית שיהא נחשב כאילו הוא בעצמו הדליק, ויצא דין ההידור של נר לכל אחד ואחד. ומה שאינו מברך בעצמו, אף על פי שהוא מקיים דין מהדרין, צריך לומר שסובר הזרע אמת שעל הידור כזה אין מברכים.

אמנם זהו חידוש גדול לומר שההשתתפות בפרוטה מחשיב אותו כאילו הדליק בעצמו לענין דין מהדרין. גם יש לעיין האם שייך כלל דין מהדרין בזה, שהרי אשתו כגופו, ואשתו מדליקה עליו בביתו, ויש לומר שנחשב הדבר כאילו הדליק בעצמו, ושוב אין צריך להדליק אף לא מדין הידור. וכמו שאשה אינה מדלקת משום הידור כשבעלה מדליק בבית, אלא הדלקתו נחשב גם בשבילה, יש לומר שהוא הדין להיפך כשהיא מדליקה בשבילו.

ואף שמצאנו דעת העולת שמואל (סי' קה, מובא במשנה ברורה סי' תרעה ס"ק ט) לענין אשה, שהרשות בידה להדר ולהדליק לבד בברכה אף שבעלה הדליק, וכעין מה שמצינו גבי מצוות עשה שהזמן גרמא שאף על פי שאין האשה מחויבת בהם, מכל מקום יכולה לברך עליהם. מכל מקום יש מקום לחלק בין אשה לבעל, שיתכן לומר שבעל שאשתו מדלקת עליו בביתו, שוב לא שייך אצלו הידור כלל.

בשערי תשובה (סי' תרעו ס"ק ג) מביא מהב"ר יוסף (מחזיק ברכה שם ס"ק א) בשם שו"ת זרע אמת (או"ח סי' צז), שמי שמדליקים עליו בתוך ביתו ורוצה לצאת ידי כל השיטות, טוב להשתתף בפריטי כדן אכסנאי, וישמע הברכה מבעל הבית, עכ"ל. ויש לעיין טובא, מה ריוח יש בזה שמשתתף עם הבעל הבית בפרוטה, שהרי זה ודאי שאם רוצה לצאת במה שמדליקים עליו בתוך ביתו יכול לצאת, אלא שנחלקו הפוסקים (ראה תרומת הדשן ח"א סי' קא; בית יוסף סי' תרעו; רמ"א שם סעי' ג; שו"ת מהרש"ל סי' פה; משנה ברורה שם ס"ק טז) אם יכול להדליק בעצמו גם כן ולברך, אבל זה שמשתתף עם הבעל הבית מה הרוויח בדבר, שאם בין כך הוא יוצא מאחר, לכאורה היה נראה שעדיף לו לצאת מהדלקת בני ביתו, שהוא מועיקר הדין.

ואולי יש לומר בכוונת הזרע אמת, שאכן אינו יוצא מהבעל הבית עצם חיוב ההדלקה, אלא את ברכות הראיה מצד רואה לבד. ואף שברכות הרואה יכול לברך כל הרואה נרות חנוכה אף אם לא השתתף בפרוטה, כאן צריך להשתתף בפרוטה, משום שאם אינו משתתף אינו יכול לצאת ידי חובת הברכה מהמדליק, שהרי המדליק מברך קודם ההדלקה, וחייב ברכת הרואה הוא רק לאחר ההדלקה כשהנרות דולקים, ובשעת הברכה הרי עדיין אינו רואה נר דולק, ועדיין לא נתחייב בברכת הרואה. והארכנו בזה במקום אחר (באר יעקב ח"א, מקץ) בביאור הענין איך יוצא ברכת הרואה מאחר המדליק.

על כל פנים יתכן לומר שהזרע אמת בא לפתור ענין זה, שבוה שמשתתף עם המדליק בפרוטה, נעשה כשותף של המדליק בברכה זו, ולכן יכול

במוסף של יום טוב ראשון של פסח, ולא אמר לא גשם ולא טל, שהדין הוא צריך לחזור^א, ונזכר אחר שהשליח ציבור כבר התפלל מוסף וכבר התחילו לומר 'מוריד הטל', האם יש לו לחזור ולהתפלל או לא. ולכאורה היה נראה שדין זה תלוי במחלוקת של ר"י וחכמי פרובינצה הנ"ל, שגם כאן אינו מתקן ההזכרה שהחסיד, שהרי אחר תפילת השליח ציבור של מוסף שוב לא יזכיר 'מוריד הגשם'.

אולם הוא מצדד שאין נידון זה דומה למחלוקת הנ"ל, ולדעתו בנידון זה לכולי עלמא מחויב להתפלל תשלומין. ומבאר, שבאופן שנחלקו הראשונים שלא הזכיר 'יעלה ויבא' בראש חודש ובא להשלים תפילה אחר ראש חודש, שם יש לומר שלא יתפלל תפילת תשלומין, שתפילה זו שיתפלל בלא 'יעלה ויבא' אינה שייכת כלל שתהיה בראש חודש, ולכן מה יש לו לחזור ולהתפלל תפילת שמונה עשרה, הרי אף אם נחשיב כאילו התפלל את תפילת התשלומין בזמן עיקר החיוב, מכל מקום הרי תפילה זו בזמן עיקר החיוב לא יכולה להועיל, שבזמן עיקר החיוב צריך להזכיר 'יעלה ויבא' והוא לא הזכיר, ומה יוסיף תת כח בתפילה שיתפלל עכשיו.

אבל בשכח לומר 'משיב הרוח' ביום ראשון של פסח, אף שנזכר אחר שהגיע זמן מנחה, משוב לא שייך להזכיר 'מוריד הגשם', מכל מקום יש לומר שיתפלל תפילת תשלומין, שכן תפילה זו שמתפלל עכשיו היה שייך להתפלל גם בזמן עיקר החיוב, שכן אם היה מתפלל שחרית אחר שהשליח ציבור כבר התפלל מוסף בקול רם ואמר 'מוריד הטל', גם הוא לא היה מזכיר גשם בתפילתו^ב, ואף שבאמת כשהתפלל תפילת שחרית עדיין לא שמע כן מהשליח ציבור ולכן היה צריך להזכיר גשם, מכל מקום נחשבת תפילה זו כתפילה שהיה שייך להתפלל אותה גם בזמן עיקר החיוב, והיינו באופן שכבר שמע מהשליח ציבור 'מוריד הטל' כנ"ל. ולכן בזה לכולי עלמא נחשב כאילו לא התפלל כלל, וצריך להתפלל תפילת תשלומין^ג.

סברת מהרש"ק שאם בזמן עיקר החיוב היה אפשר להתפלל כתשלומין – לר"ע משלים

מבואר בדבריו חידוש גדול, שגם לדעת ר"י הסובר שאין להתפלל תפילת תשלומין אלא באופן שמשלים ומתקן את מה שהחסיד בתפילת העיקר, ואם תפילת התשלומין תהא כתפילת העיקר שטעה בה ולא ישלים את מה שהחסיד, אף שעכשיו כבר אינו בזמן הזכרה זו, אין לו להתפלל תפילת תשלומין. מכל מקום באופן שגם בזמן עיקר החיוב היה איזה אפשרות שיתפלל תפילה זו כמו תפילת התשלומין בלי ההזכרה, יש לו להתפלל תפילת התשלומין גם לדעת ר"י.

שכח 'טל ומטר' ויצא לחוץ לארץ בין ז' חשוון ליום ששים לתקופה

והנה כבר הארכנו במקום אחר (באר יעקב ח"א, ח"י שרה) בנידון בן ארץ ישראל שנסע לחוץ לארץ בין ז' חשוון ליום ששים לתקופה, שבארץ ישראל כבר התחילו לשאול גשם ובחוץ לארץ עדיין אין שואלים, שדנו הפוסקים בזה מה דינו. ויש לעיין לדעת הסוברים (ראה באר היטב ס' קיז ס"ק ד בשם מהר"ז גוטה ומהר"י מולכו) שנוהג כמקום שיצא לשם, ואינו שואל על הגשמים כשנמצא בחוץ לארץ, מה הדין כששכח לשאול על הגשמים בארץ ישראל שדינו לחזור ולהתפלל, אך בינתיים יצא לחוץ לארץ, האם צריך להתפלל בחוץ לארץ תפילת תשלומין, או שמא מאחר שבין כך אינו שואל על הגשמים בחוץ לארץ, ואינו מתקן את מה שהחסיד, אין לו להתפלל תפילת התשלומין. ולכאורה היה נראה שגם זה תלוי במחלוקת ר"י וחכמי פרובינצה^ד, עיין מה שכתבנו בזה שם.

אמנם לאור חידושו של רבי שלמה קלוגר הנ"ל, ניתן לומר שיש לחלק בין הנידונים, שאף אם בשכח 'יעלה ויבא' במנחה של ראש חודש אינו מתפלל תשלומין בערבית, מכל מקום בשכח לשאול גשם בארץ ישראל יכול להשלים תפילתו בחוץ לארץ. שכן בראש חודש לא שייך תפילה בלי להזכיר 'יעלה ויבא',

ולכן אין תועלת להשלים במוצאי ראש חודש ולהתפלל בלי 'יעלה ויבא', שכן תפילה כזו לא היתה שייכת כלל בזמן עיקר החיוב. מה שאין כן לענין שאילת 'טל ומטר' לפני יום ששים לתקופה, הרי גם מי שנמצא בארץ ישראל שייכת אצלו תפילה בלי 'טל ומטר' גם בזמן עיקר החיוב, שהרי יכול לצאת בזמן עיקר החיוב לחוץ לארץ, ובחוץ לארץ אין שואלים עדיין. ולכן אף שלמעשה כאשר התפלל בארץ ישראל היה מחויב לשאול 'טל ומטר', מכל מקום יכול להשלים בחוץ לארץ, אף שאינו שואל שם, שכן תפילה כזו בלי שאלה היתה שייכת גם בזמן עיקר החיוב^ה.

שכח לומר 'רצה' ונזכר לאחר שהבדיל

עוד נראה לדון על פי דברי רבי שלמה קלוגר האמורים, במה שפסק רבי עקיבא איגר (הג' שו"ע, או"ח ס' קפח סעי' ח), במי ששכח לומר 'רצה' בסעודה שניה של שבת סמוך לחשיכה, ונזכר במוצאי שבת לאחר שהבדיל, שאינו חוזר ומברך, אף שעדיין נמצא בתוך שיעור עיכול, מאחר שבין כך לא יזכיר 'רצה' ולא יתקן את החסרון. ומציין שם: 'ענין לעיל סימן קח סעיף יא', וכוונתו למחלוקת ר"י וחכמי פרובינצה. מבואר שתלה רבי עקיבא איגר דין 'רצה' אחר הבדלה במחלוקת הראשונים בשכח 'יעלה ויבא' במנחה של ראש חודש.

אולם לפי דברי רבי שלמה קלוגר הנ"ל יש לחלק בין הדברים, שבאופן זה ששכח לומר 'רצה' בשבת, יתכן שלכולי עלמא יש לחזור ולברך אף לאחר שהבדיל ואף שאינו משלים 'רצה'. שכן גם בזמן עיקר החיוב שייך שיברך בלי להזכיר 'רצה', שהרי אם לא יברך כלל עד שיבדיל, ברור הדבר שיש לו לברך, אף שאינו מזכיר 'רצה' כיון שכבר הבדיל, מאחר שמחויב בעיקר ברכת המזון, ולכן גם אם בירך כבר אלא ששכח לומר 'רצה', יש לו לחזור ולברך אף שאינו מזכיר 'רצה', כיון ששייך ברכת המזון כזה גם בזמן עיקר החיוב^ו.

ששכח הזכרה נחשב כאילו לא התפלל או שרק החסיד הזכרה, והרי רבי שלמה קלוגר לא בא להכריע במחלוקת זו. אלא באמור דבריו בספר החיים ברוכים, שכל שהיה שייך להתפלל תפילה זו בשעת עיקר התפילה יש לו להתפלל תשלומין גם כשאינו מתקן מה שהחסיד לכל הדעות.

א) מה שכתב רבי עקיבא איגר דווקא סעודה 'שניה', שכן בסעודה שלישית לעולם אינו חוזר, גם אם נזכר בשבת עצמו, כנפסק בשולחן ערוך שם, מאחר שיש אומרים שאינה טעונה פת, וספק ברכות להקל.

ז) אמנם יש לציין שלענין הזכרת 'רצה' בברכת המזון מצינו גם סברא הפוכה בישועות יעקב (או"ח ס' רפח ס"ק ב), שמבאר שאין לחזור בברכת המזון בסעודה הסמוכה ליציאת השבת, ואף להסוברים שגם בסעודה שלישית מחויב לאכול דווקא פת, והוא משום שכיון שאם ישמש סעודתו עד הלילה, יש פוסקים שאינו מזכיר של שבת, אף שתחילת הסעודה היה בשבת, לכן גם אם גומר סעודתו בשבת, יש לומר שאינו חוזר אם שכח 'רצה', שכן היה יכול להמשיך סעודתו עד הלילה, ואז לא היה מזכיר כלל 'רצה'. וכן כתב התוספות שבת (ס"י רצא ס"ק טו) בתורת קושיא, עיין שם. ואכמ"ל.

הגשם, שלדעתו ודאי מחויב לחזור ולהתפלל, ומחלוקת הראשונים היא רק כשרוצה להשלים אחר שכבר עבר עיקר זמן החיוב. אולם יותר נראה שרבי שלמה קלוגר לא נתכוון לזה, אלא שהטעם שחוזר ומתפלל הוא כפי שחידש שתפילה זו היה שייך להתפלל באיזה אופן גם בזמן עיקר החיוב, וסברא זו אכן שייכת גם אם כבר עבר זמן עיקר החיוב, אלא שהוסיף שסברא זו מסתברת עוד יותר אם הוא עדיין נמצא עכשיו בזמן עיקר החיוב.

ד) אולם דעת הגר"ח הלוי (הידושים על הש"ס, ברכות כט): ששכחת 'טל ומטר' אינה שייכת כלל למחלוקת הראשונים, שהזכרת 'טל ומטר' היא חלק מסדר התפילה, ולכן אם שכח להזכיר, הרי הוא כמשנה מוטבע שטבעו חכמים, ולכולי עלמא נחשב כאילו לא התפלל כלל, ובוודאי צריך לחזור אף אם לא יתקן את ההזכרה כלל. ראה מה שכתבנו בזה בבאר יעקב (ח"ב, שבת).

ה) בגליון פנינים (גליון תקב) העיתק את דברי רבי שלמה קלוגר אלו באופן שונה לגמרי, שכל שחסר בהזכרה נחשב כאילו לא התפלל, וצריך לחזור גם אם אינו מתקן, ולכן משלים ביום ראשון של פסח כששכח בשחרית, ולכן נקט שחוזר גם אם שכח 'טל ומטר' ויצא לחוץ לארץ. אמנם נראה ברור שנפלה טעות בדברים, שכן דבר זה הוא גוף המחלוקת בין ר"י לחכמי פרובינצה האם מי

א) שאם הזכיר לכל הפחות מוריד הטל, אף שלא אמר מוריד הגשם, ההלכה היא (טור ושי"ע ס' קיז סעי' ה) שאין מחזירין אותו.

ב) מה שנקט רבי שלמה קלוגר בפשיטות, שאם שמע 'מוריד הטל' מהשליח ציבור של מוסף גם הוא מתפלל כנוסח הציבור, אף שהוא עדיין עומד בתפילת שחרית, ראה בתהלה לדוד (ס' קיד אות ב) שגם הוא כתב שכן דעתו נוטה. ואף שרבי שלמה קלוגר עצמו כתב בשו"ת שנות חיים (קונטרס פרט ועוללות ס' מא) שאף אם שמע מהשליח ציבור, לא יזכיר אם עדיין עומד בשחרית, משמעות דבריו היא שמדובר באופן שמתכוון להתפלל במנין אחר, ולכן אינו נגרר אחר שליח ציבור של מנין זה, אבל כל שאינו מתכוון להתפלל במנין אחר, נגרר אחר השליח ציבור, אף שעדיין עומד בתפילת שחרית.

ג) עיין שם שכתב עוד, שכל שכן אם נזכר בזמן שעדיין ראוי להתפלל שחרית או מוסף, שבוה ודאי מחויב לחזור ולהתפלל, אף שכבר הפסיקו לומר גשם. ויתכן שרמז לזה לסברא שהזכרנו (ראה גליון ג, פנינים) מהר"ג רבי דוד בייב גרינפלד שליט"א שכל שנמצא בזמן עיקר החיוב, מתפלל תפילת התשלומין גם אם אינו מתקן את מה שהחסיד, וכגון שכח 'טל ומטר' בלי ז' חשוון ונזכר באותו לילה אחר שנסע לחוץ לארץ ששם עדיין אין שואלים על

שאל 'טל ומטר' במנחה של חשוון ונוכר בליל ז' חשוון

עוד יש לציין לנידון נוסף שיש להסתפק בדין תפילת התשלומין. והוא, במי שאמר בו' חשוון במנחה 'ותן טל ומטר' ונזכר בליל ז' חשוון, אם צריך להתפלל שתיים לדעת הסוברים (ראה דינים ומנהגים פ"ד אות כו; וראה מש"כ בגליון ב, פנינים) שגם בימים שלפני ז' חשוון, אם הזכיר 'טל ומטר' חוזר.

ולכאורה ענין זה ודאי תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל בשכח להזכיר 'יעלה ויבא' במנחה של ראש חודש, שלא שייך בזה סברת רבי שלמה קלוגר הנ"ל, שכן לדיעה זו - שאם הזכיר 'טל ומטר' חוזר - לא שייך לעולם שבזמן עיקר החיוב תועיל תפילה כזו עם שאלת 'טל ומטר', לכן תלוי הדבר במחלוקת האם חוזר ומתפלל באופן שאינו משלים מה שחיסר.

חילוק בין החסיר דבר לחוסף דבר וקלקל תפילתו

אמנם בספר **צפוני דודי** (ח"ב א"ח סי' לו, הובא בפנינים גליון תקב¹) כתב לחלק מצד אחר, ששם לענין הזכרת 'יעלה ויבא' או 'משיב הרוח', החיוב להתפלל שנית הוא מחמת שהחסיר דבר בתפילתו, ולכן כל שגם בתפילת התשלומין יחסיר הזכרה זו, יש לומר שאין לו להתפלל שתיים. אבל בנידון שלפנינו שאמר 'טל ומטר' קודם זמנו, אין החיוב להתפלל שנית משום שהחסיר, אלא אדרבה מפני שהוסיף דבר שאינו בזמנו, ואם כן יש לומר שבזה יש קלקול בעיקר השמונה עשרה, וודאי מחויב להתפלל שנית.

והגאון **רבי אברהם גניחובסקי** (פנינים שם) הוכיח כדבריו, שבמקום שתפילת התשלומין באה לתקן תפילה מקולקלת ולא רק להשלים חסרון הזכרה, לכולי עלמא מתפלל תפילת תשלומין, ממי שטעה והתפלל בתפילת מנחה של ערב שבת תפילה של שבת, שברור שצריך להתפלל תפילת ערבית שתיים בליל שבת, ואף שכבר התפלל של שבת, מכל מקום מאחר שהיה קלקול בעיקר השמונה עשרה ודאי מחויב להתפלל תשלומין מן הדין².

דעת כמה פוסקים שגם כמוסף ומקלקל תלוי במחלוקת הראשונים

ברם יש להעיר על דבריהם, שמכמה וכמה פוסקים מפורש יוצא שלא חילקו בזה, ולדעתם אף במקום שהוסיף דבר שאינו במקומו תלוי הדבר במחלוקת הראשונים אם יש תשלומין כשאינו מתקן. שכן **במחצית השקל** (סי' קח ס"ק טז) ובשלחן שלמה (לאב"ד מיר, שם סעי' ב) ובשלמי **ציבור** (שלמי יחיד סי' ד אות ט, הובא בשערי תשובה שם ס"ק ז) כתבו במפורש, שאם טעה והזכיר 'טל ומטר' במנחה שלפני יום שאלת טל ומטר, היינו ו' חשוון בארץ ישראל ונ"ט יום אחר התקופה בחוץ לארץ, ולא נזכר עד שהגיע זמן תפילת ערבית שכבר מזכירים 'טל ומטר', שגם אם ישלים לא ירויח לתקן מה שהוסיף לומר 'טל ומטר', הדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם יש בזה תשלומין, ופסקו למעשה שיתפלל תפילת נדבה.

וכן מבואר בפשיטות במקור חיים להחוות יאיר (שם סעי' יא). אלא שהוא הוסיף לזה ציור נוסף, שלא רק כשאמר 'טל ומטר' ביום שלפני תחילת השאלה הדין כן, אלא הוא הדין בכל ערב שבת ויום טוב בקיץ, שטעה והזכיר 'טל ומטר' במנחה, ונזכר בליל שבת, שבין כך לא ירויח אם יתפלל תשלומין, שכן אין אומרים 'ברך עלינו' כלל בשבת, גם כן הדבר תלוי במחלוקת הנ"ל, ויתפלל תפילת נדבה.

מכל מקום מדברי ארבעת האחרונים הנ"ל מבואר שנקטו בפשיטות, שאין לחלק בין החסיר דבר בשמונה עשרה או שהוסיף דבר וקלקל, ולעולם הדבר תלוי במחלוקת, ומאחר שאינו מתקן בתשלומין יש להתפלל תפילת נדבה. ודלא כסברת הגאונים הנ"ל שבמקום שקלקל בתפילתו מחויב להתפלל תשלומין מן הדין אף במקום שאינו מתקן.

התפלל של חול בשבת ושאל 'טל ומטר' בקיץ

אמנם מצאתי סמוכין לסברא זו של הגאון

רבי אברהם גניחובסקי בדברי רבי שלמה קלוגר **בחכמת שלמה** (א"ח סי' קיז סעי' ד), שדן במה שכתב בשו"ת **הלכות קטנות** (ח"ב סי' צא, מובא בבאר היטב שם ס"ק ז), שאם התחיל להתפלל של חול בשבת ונמשך עד ברכת השנים, ואז נזכר שהוא שבת, והיה זה בימות החמה ושאל מטר, חוזר עד שיאמר ברכת השנים כתקנה, ואז יתחיל של שבת. ורבי שלמה קלוגר תמה עליו, שדין זה שאם התחיל לומר ברכה של חול בשבת גומר אותה ברכה (ראה שו"ע א"ח סי' רסח סעי' ב), היינו רק אם כבר התחיל באמת הברכה, אבל כאן ששאל מטר הרי זה כאילו לא התפלל אותה ברכה בכלל, ובכל אופן צריך להתחיל הברכה מחדש, ומאחר שצריך להתחיל מחדש, הרי היום הוא שבת ואין לו להתחיל של חול.

דעת מהרש"ק שכשמוזכר בפועל דבר שאינו ראוי נחשב לכולי עלמא שלא התפלל

ובתחילה רצה לתלות הענין במחלוקת הראשונים הנ"ל, בכל טעות שטעה בהזכרה אם נחשב הדבר כאילו לא התפלל או שרק נחשב שחסר הזכרה, שאם נחשב כאילו לא התפלל הרי זה כאילו לא התחיל את הברכה, ואם נחשב שחסר הזכרה הרי זה נחשב שהתחיל הברכה, ויתכן איפוא שיש להתחיל שוב עד אחר ברכת השנים. אך מסיק, שבזה לכולי עלמא נחשב כאילו לא התפלל כלל, שמאחר שהזכיר בפועל בקום ועשה דבר שאינו ראוי ודאי נחשב כאילו לא התפלל כלל, והרי זה כאילו לא התחיל עדיין את הברכה, ולכן אין צריך להתחיל מחדש, אלא ממשיך מיד לתפילת שבת.

לאור דברי רבי שלמה קלוגר אלו יש לומר, שהוא הדין לעניינינו בשאל 'טל ומטר' במנחה קודם זמנו, שמאחר שהזכיר בפועל בקום ועשה הזכרה שאינה ראויה, ודאי נחשב הדבר כאילו לא התפלל, וכדעת הגר"א גניחובסקי שבזה יתכן שלכולי עלמא מחויב להתפלל תפילת תשלומין בערבית אף שאינו מתקן, שבאופן כזה ודאי נחשב כאילו לא התפלל כלל.

(י) יש להעיר, כי לענין ו' חשוון יש הרבה פוסקים (שו"ת תורת חיים ח"ג סי' ג, מובא בהנהגות רבי עקיבא איגר א"ח סי' קיז; תהלה לוד שם אות ב; וכן הכריעו למעשה בהליכות שלמה פ"ח אות יח) הסוברים שבכל אופן לא היה חוזר, שמאז שמזכירים גשמים וכבר נחשב קצת זמן גשמים, אינו חוזר אם אמר 'טל ומטר', שהרי לכמה ראשונים (ריטב"א, מאירי תענית י; ארחות חיים הל' תפילה סי' קט בשם הרמב"ן) בזמן הזה שאין מוציין עולי רגלים, שואלים 'טל ומטר' משמיני עצרת ואילך, ולא מו' חשוון. אבל בחוץ לארץ לפני יום ששים לתקופה ודאי היה חוזר לולא שנזכר אחר שהגיע כבר זמן שאלה.

שבזה לא שייך לומר שיתפלל תפילת נדבה, שהרי בשבת אין מתפללים תפילת נדבה, ולכן מצדד שיתפלל במוצאי שבת תפילת נדבה.

אולם יש לתמוה טובא, שהרי המתפלל של שבת בערב שבת, הרי הוא כאילו לא התפלל כלל, ואינו שייך לעניינינו כלל, שרק באופן שהחסיר הזכרה, בזה נחלקו ר"י וחכמי פרוניצא האם יש לו להתפלל כדי להשלים ההזכרה, שהרי באופן שלא התפלל כלל, ודאי צריך להשלים ולהתפלל בערבית שתיים כדי להשלים התפילה שחיסר, וכוננת הדעת תורה צריכה עיין.

(ח) עיין שם שגם לענין זה הזכיר בתחילה את דברי רבי שלמה קלוגר בספר החיים, אך כבר נתבאר שאין דבריו שייכים לכאן כלל.

(ט) אך **בדעת תורה** (סי' קח סעי' ט) הגדיל לחדש, שמי שהתפלל בטעות במנחה של ערב שבת תפילה של שבת, דומה למי שלא הזכיר של שבת במנחה בשבת, שלדעת ר"י אינו משלים בלילה, מאחר שאינו מרויח מה שהחסיר, והוא הדין כאן שאינו מרויח מה שהחסיר, שהרי תפילת שבת כבר התפלל בערב שבת, ומה מרויח כשיתפלל בערבית שוב תפילה של שבת. וכתב שם,

♦ תמצית השיעור ♦

- שאל מטר בקיץ במנחה ערב שבת.
- התחיל להתפלל של חול בשבת ושאל מטר בקיץ ונזכר, להלכות קטנות חוזר עד ברכ עלינו כתקנה ואז עובר לשבת, ורש"ק חולק.
- רש"ק רצה לתלות במחלוקת אם חסרון הזכרה נחשב כלא התפלל. ומסיק שכיון שקלקל הוי כלא התפלל ולכן עובר מיד לשבת.
- להנ"ל יש לומר גם בשאל מטר במנחה ו' חשוון נחשב כודאי לא התפלל ומשלים בליל ז'.

- החיוב יש לו אפשרות לצאת לחוץ לארץ ולהתפלל בלי מטר.
- שכח רצה בשבת ונזכר במוצאי שבת לאחר שהבדיל, לרבי עקיבא איגר תלוי במחלוקת הנ"ל. ויש לומר שלרש"ק ודאי חוזר ומברך.
- שאל במנחה ו' חשוון מטר ונזכר בליל ז', לכאורה תלוי במחלוקת הנ"ל, אך יש לומר שכאן שקלקל תפילתו לכולי עלמא משלים.
- במחצית השקל שלחן שלמה ושלמי ציבור שנחלקו גם בזה, וכן כתב מקור חיים לענין

- מחלוקת ר"י וחכמי פרוניצא בחיסר הזכרה, ובתשלומין לא יתקן מה שחיסר, האם משלים.
- חידוש רבי שלמה קלוגר שבשכח משיב הרוח בשחרית בראשון של פסח ונזכר לאחר ששמע מוסף משליח ציבור, לכולי עלמא משלים.
- יסוד רש"ק שאם היה אפשר להתפלל בזמן עיקר החיוב כתשלומין, ודאי משלים.
- לרש"ק יש לומר ששכח מטר ויצא לחוץ לארץ לכולי עלמא משלים, שגם בזמן עיקר

מקום הזכרת גשם כשנוזר לפני הזכרת השם

מכל מקום כשהזכיר טל גרע יותר וצריך לחזור. שמאחר שלא אמר כדן אלא אמר מוריד הטל, הרי הוא כמקלקל, ולכן כל שהוא באמצע הברכה וצריך לחזור, יש לו לחזור למקום שקלקל ולתקן ולומר כדן מוריד הגשם.

ברם חידוש גדול לומר כן, שהאיך יתכן שמי שהזכיר טל, שבדיעבד אם נזכר אחר שהתחיל אתה קדוש ודאי יצא בזה, יגרע דינו ממי שלא הזכיר כלום שבדיעבד צריך לחזור. ולכן נראה שלשון ביאור הלכה לאו דווקא הוא, ואין כל הכרח בדבריו, ולא נתכוון באמרו "חזור ויזכור גשם", אלא שאף שכבר הזכיר טל צריך להזכיר שוב גשם, אבל ודאי יכול לאומרו במקום שנוזר.

עוד נראה לומר בכוננת הביאור הלכה, על פי מה שכתב **במשנה ברורה** (שם ס"ק כט) שאף שנפסק בשו"ע שאומר גשם במקום שנוזר, מכל מקום אם נזכר לאחר שאמר 'ונאמן אתה להחיות מתים', אומר משיב הרוח ומוריד הגשם, וחזור ואומר ונאמן אתה, מאחר שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה. ולפי זה יתכן שלכן סתם כאן וכתב 'חזור ויזכור גשם', שיש אופנים שצריך לחזור, על כל פנים לונאמן אתה.

בביאור הלכה (ס"ק ד"ה אין) סתם כדעת **הפרי מגדים** (שם א"א ס"ק ח), שאם טעה ולא אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, אבל הזכיר מוריד הטל, אף שההלכה הוא (טור ושו"ע שם סעי' ה) שאין מחזירין אותו, מכל מקום אם נזכר קודם שסיים את הברכה יחזור ויזכיר גשם (ולא כדעת **הש"ע** הרב שם סעי' ו והתורת חיים שם ס"ק ח, הסוברים שאם הזכיר טל אינו חוזר גם אם עדיין לא סיים את הברכה. ראה מה שהארכנו בזה בבאר יעקב ח"א, שמיני עצרת).

והנה, באופן שלא הזכיר לא גשם ולא טל, שהדין הוא שמחזירין אותו, נחלקו הראשונים היכן הוא מזכיר באופן שנוזר קודם שסיים את הברכה, לדעת **הראב"ה** (תענית ס' תתמו) חוזר למכלכל חיים, ולדעת **הרא"ש** (תענית פ"א ס' א) אומרה במקום שנוזר, וכן נפסק בשו"ע (שם סעי' ו).

ובפשטות נראה, שאם כשלא הזכיר כלום הדין הוא שמזכיר במקום שנוזר, כל שכן כשהזכיר טל ונזכר קודם סיום הברכה אומר גשם במקום שנוזר. אך בספר **שיח הלכה** (שטרנפלד, שם ס"ק יח) מדייק בלשון הביאור הלכה: 'אבל אם נזכר קודם סיום הברכה יחזור ויזכור גשם', שלא יאמר במקום שנוזר אלא יחזור למכלכל חיים. ומבאר, שאף שכשלא הזכיר כלום אומר במקום שנוזר,

תמצית מתוך השיעורים המופיעים בספרי באר יעקב

מן הבאר

בענין כיבוד זקינו
(באר יעקב חלק ב' - פרשת וישלח)

- ✦ יש אומרים שלאחר מיתת אביו פטור מכבוד זקינו, שכל חיוב כבוד זקינו נובע רק ממצות כיבוד אביו - טוב טעם ודעת; חוט המשולש בשערים; שדי חמד.
- ✦ **רבי עקיבא איגר** מחדש שלאחר מיתת האם אין כבוד אביו קודם לכבודה. אך מביא מבית יוסף ונודע ביהודה שתמיד כבוד אביו קודם.
- ✦ נחלקו **רמב"ם** ו**רמב"ן** בכיבוד אחיו הגדול לאחר מות אביהם. והכלי חמדה תולה המחלוקת בנידון אם אשה נקראת אשת איש לאחר מותה.
- ✦ בזקינו רשע נחלקו האחרונים אם חייב בכבודו.
- ✦ סברת המנחת אלעזר שכיבוד זקינו בקל וחומר מכיבוד אביו.
- ✦ ומביא משבות יעקב שחייב גם בכבוד אבי זקינו, ובשם הרה"ק משינאווא שאף קודם לזקינו.
- ✦ בדברי רבינו יונה מצאנו שחייב גם בכבוד אחי אביו ואחי אימו.

- ✦ **למהרי"ק** אין מצווה בכיבוד זקינו, שכן נכד כשר להעיד. ו'בני בנים הרי הם כבנים' - זהו לענין פריה ורביה בלבד.
- ✦ דעת **הרמ"א** שיש בזה מצוה, אלא שכבוד אביו קודם. וראייתו מהמדרש שיעקב אבינו הזכיר אלוקי יצחק ולא אלוקי אברהם.
- ✦ **בשארית יוסף** שאין מצוה בזקינו, ולכן לא שייך 'שאתה ואביך חייבים בכבודו'.
- ✦ **בזהב שבא**, שגם לרמ"א אין החיוב אלא דרבנן, ולכן כבוד אביו קודם. אך ללוית חן, כשאביו קיים, כבוד זקינו קודם.
- ✦ **בתשובה מאהבה** שבמעמד שלשתן יתן לזקינו ויכבד בכך שניהם, אבל כשאינו על זה הדרך כבוד אביו קודם, ודבריו צריכים ביאור.
- ✦ יש אומרים שאין חייב בכבוד אבי אימו. או משום שאין בזה 'בני בנים הרי הם כבנים' - גר"א, או משום שגם אימו אינה חייבת כל כך בכבוד אביה - שדי חמד, או משום שאין אבי אימו חייב ללמדו תורה - כלי חמדה.

לעילוי נשמת

האי גברא רבא ויקירא, החסיד המופלג, ירא וחרד לדבר ה' שקד על דלתו התורה בהתמדה וביגיעה, זכה להרביץ תורה ויראה לתלמידים הגונים למעלה משלשים שנה

מוה"ר ר' פנחס מאיר בר' אליעזר דוד

גאנצפריד ז"ל

נלב"ע ביום י"ד כסלו שנת תשע"ד לפ"ק

ת. נ. צ. ב. ה.

הונצחו על ידי בניו יידינו החשובים

הנדיבים הנכבדים והנעלים אהבי תורה ומוקירי לומדיה

עומדים לימין מורינו הנה"צ שליט"א כרוב כבוד ויקר

הרה"ח ר' חיים שליט"א והרה"ח ר' יצחק צבי שליט"א

מכתבים שהתקבלו במערכת

על אודות הבאר

שלום וברכה להגרי שליט"א.

שמחתי למקרא דברי המאמר מרדכי שהביא כת"ר (גליון ו'), שהחילוק בין דבר שמחזירין לשאין מחזירין הוא משום שרק בדבר הכרחי תקנו בין הברכות [ולא כטעם הרווח ש'המחזירין' קושר אותו לברכה]. ונפק"מ בזה בעובדא שנתקלתי בה לפני זמן, אדם שכח יעלה ויבוא במנחת ראש חודש, שבוה נפסק הדין בשו"ע שבלילה כיון שאינו מרויח יעלה ויבוא יתפלל תשלומין על תנאי. והמגן אברהם, הו"ד במשנה ברורה, כתב שאם גם בלילה השני ראש חודש, אין צריך להתנות, דבזה לכו"ע מחוייב בהשלמה שהרי מרויח יעלה ויבוא. ועובדא היא בגו ביתי שבאותן התשלומין שוב שכח יעלה ויבוא אחרי המחזיר ואמר שם יעלה ויבוא. ולאחר המעשה אמרתי לו שנהג כדן, אע"פ ששכח יעלה ויבוא בליל ראש חודש אינו יכול לאומרו אחרי המחזיר מדהוי דבר שאין מחזירין, במקרה דנן אם לא יאמר יעלה ויבוא הרי תפילתו לבטלה לדעת הסוברים דבעלמא אינו חייב בתשלומין, וכל מה שמצילו מברכות לבטלה [לשיטה זו] זה היעלה ויבוא, ולכן שפיר יאמר שם. והוראה זו נכונה לפי הסברו של המאמר מרדכי דתליא בהכרחי ולא הכרחי. וזה י"ל דהוי הכרחי. אבל להסברא דדבר שמחזירין הויה כאילו לא נסתלק עדיין מן הברכה אין הכרח.

דוד דבליצקי

(בן הגאון רבי שריה זצ"ל)